

Perustuslakivaliokunnalle

Perustuslakivaliokunta on pyytänyt minulta lausuntoa eduskunnan oikeusasiamiehen kertomuksesta vuodelta 2019 (K 15/2020 vp). Minulta on erityisesti pyydetty valtiosääntöistä kannanottoa mahdolliseen tarpeeseen arvioida koulujen uskonnollisia tilaisuuksia valiokunnan mietinnössä ja tällaisen mahdollisen arvioinnin sisältöön. Esitän lausuntonani kunnioittaen seuraavaa.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomukseen sisältyy seuraava selostus koulujen uskonnollisia juhlia käsittelevästä apulaisoikeusmiehen kanteluratkaisusta 5.11.2019 asiassa EOAK/2186/2018:

”AOA katsoi koulun menetelleen lainvastaisesti järjestämällä koulun joulujuhlan uskonnollisena tilaisuutena. Menettely oli voinut loukata oppilaiden ja heidän huoltajiensa uskonnon ja omantunnon vapautta sekä oppilaiden oikeutta osallistua yhdenvertaisesti koulun joulujuhlaan. Oppilasta ei saa velvoittaa osallistumaan uskonnon harjoittamiseen vastoin hänen omaa tahtoaan riippumatta siitä, kuuluuko oppilas johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan.

Joulujuhla on osa opetusta, eikä sitä näin ollen voi järjestää uskonnollisesti tunnustuksellisenä siinäkään tapauksessa, että sille järjestettäisiin vaihtoehtoinen tilaisuus. Kyse on kaikille oppilaille yhteisestä opetukseen kuuluvasta juhlasta, joka on järjestettävä siten, että kaikki oppilaat voivat siihen osallistua vakaumuksestaan riippumatta. AOA viittasi ratkaisussaan eduskunnan perustuslakivaliokunnan mietintöön, jossa jumalanpalveluksessa käymistä joulunaikaan pidetään hyväksyttävänä käytäntönä, kunhan menettelystä on tiedotettu asianmukaisesti etukäteen ja osallistuminen on vapaaehtoista. Tässä asiassa ei kyse kuitenkaan ollut jumalanpalveluksesta, vaan koulun yhteisen joulujuhlan korvaamisesta kirkossa järjestetyllä uskonnollisella juhlalla. AOA piti oppilaiden yhdenvertaisuuden, uskonnonvapauden sekä julkiselta vallalta uskontojen ja vakaumusten suhteen edellytettävän neutraaliuden ja tasapuolisuuden näkökulmasta lähtökohtaisesti ongelmallisena koulun lukukauden päättäjaisjuhlan järjestämistä kirkkosalissa.”

Kuten selostuksesta käy ilmi, apulaisoikeusasiamies nojautui ratkaisussaan perustuslakivaliokunnan mietintöön 2/2014 vp, jossa valiokunta kiinnitti ”perustuslain ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten näkökulmasta huomiota uskonnon ja omantunnon vapauden huomioon ottamiseen koulujen tilaisuuksissa”. Mietinnössä kouluissa järjestettäviä tilaisuuksia arvioitiin perustuslain 11.2 §:ssä vahvistetun negatiivisen uskonnantvapauden sekä uskonnonvapauteen kiinteästi liittyvän perustuslain 6.2 §:n sisältämän uskontoon tai vakaumukseen perustuvan syrjinnän kiellon kannalta. Mietinnössä muun muassa selostettiin valiokunnan jo aiemmin (PeVM 10/2002 vp) ottamaa kantaa, jonka mukaan koulun esimerkiksi lukukauden päättäjäisiin liittyvät juhlatraditiot ovat ”osa suomalaista kulttuuria, eikä niitä esimerkiksi niihin mahdollisesti sisältyvän yksittäisen virren laulamisen johdosta voida uskonnollisen suvaitsevaisuuden nimissä pitää uskonnon harjoittamiseksi katsottavina tilaisuuksina”. Toisaalta valiokunta viittasi jo ennen perusoikeusuudistusta (PeVL 12/1982 vp) omaksumaansa kantaan, jonka mukaan ”perustuslain turvaa nauttivaan uskonnonvapauteen kuuluu, ettei ketään voida ilman perustuslain säätämisyjärjestyksessä annetun säännöksen tukea velvoittaa vasten tahtoaan osallistumaan uskonnonharjoitukseen”. Valiokunta oli lisäksi katsonut, että negatiivinen uskonnonvapaus ”on periaatteessa riippumaton uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyydestä, koska uskonnolliseen yhdyskuntaankaan kuuluvia henkilöitä ei voida pakottaa osallistumaan uskonnollisiin menoihin”.

Valiokunta selosti mietinnössään 2/2014 vp myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytäntöä, joka koskee EIS 9 artiklassa vahvistettua uskonnonvapautta ja sopimuksen ensimmäisen lisäpöytäkirjan 2 artiklaa, joka velvoittaa valtion kunnioittamaan vanhempien oikeutta varmistaa lapsilleen heidän omien uskonnollisten ja aatteellisten vakaumustensa mukainen kasvatus ja opetus. Valiokunta totesi, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on arvioinut uskonnon ja omantunnonvapautta kouluissa ensisijaisesti jälkimmäisen artiklan kannalta, mutta on samalla painottanut, että tätä artiklaa on luettava ihmisoikeussopimuksen 9 artiklan valossa, jossa turvataan myös negatiivinen uskonnonvapaus sekä asetetaan sopimusvaltioille neutraalisuuden ja puolueettomuuden velvoite. Ihmisoikeustuomioistuin on valiokunnan mukaan korostanut sopimusvaltioiden laajaa harkintamarginaalia, jota perustelevat sopimusvaltioiden kulttuurisen ja historiallisen kehityksen erot ja erityispiirteet. Tuomioistuin on kuitenkin myös painottanut eräitä

yleisiä periaatteita, joita ensimmäisen lisäpöytäkirjan 2 artiklan tulkinnassa ja soveltamisessa on otettava huomioon. Näihin kuuluvat neutraalisuuden ja puolueettomuuden vaatimukset sekä indoktrinaation kieltö, joka valiokunnan arvion mukaan asetetaan tuomioistuimen ratkaisukäytännössä valtion toimintavapauden ehdottomaksi rajaksi. Kiellettyä indoktrinaatiota on pyrkimys iskostaa tai juurruttaa opetuksessa tai muussa koulun toiminnassa esimerkiksi valtauskonnon mukaisia käsityksiä vastoin vanhempien oikeutta varmistaa lapsilleen heidän uskonnollisten tai aatteellisten vakaumustensa mukaista kasvatusta tai opetusta. Kiellettyä on niin ikään luoda tilanteita, joista voi seurata vakavaa leimautumisen vaaraa tai joissa julkisen vallan neutraalisuus uskontojen ja vakaumusten suhteen merkittävästi vaarantuu.

Perustuslakivaliokunta teki mietinnössään 2/2014 vp negatiivista uskonnonvapautta koskevasta aikaisemmasta käytännöstään ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisusta seuraavat johtopäätökset:

”Perustuslakivaliokunnan mielestä perustuslaista tai Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännöstä ei johdu vaatimusta poistaa koulun toiminnasta kaikkea uskontoon viittaavia elementtejä sisältävää ainesta. Pitkälle viety uskonnollista alkuperää olevien perinteiden välttäminen ei valiokunnan mielestä myöskään edistä uskonnollista suvaitsevaisuutta. Sen sijaan koulujen toiminnassa ja niitä koskevassa ohjauksessa on tärkeää ottaa huomioon keskeiset Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännöstä ilmenevät periaatteet, kuten indoktrinaation kieltö, julkisen vallan neutraalisuuden vaatimus sekä uskonnollinen suvaitsevaisuus ja moniarvoisuus.

Edellä esitetyn valossa perustuslakivaliokunta ei näe tarvetta muuttaa kantaansa koulun perinteisten juhlien osalta. Tällaisia juhlia ei siten esimerkiksi niihin mahdollisesti sisältyvän yksittäisen virren laulamisen johdosta voida pitää uskonnon harjoittamiseksi katsottavina tilaisuuksina. Perustuslakivaliokunta katsoo, että muitakin vastaavia sinänsä uskonnollista alkuperää olevia traditioita voi sisältyä koulun perinteisiin juhliin.

Perustuslakivaliokunta ei liioin pidä uskonnon ja omantunnon vapauden kannalta ongelmallisina vuotuisia, esimerkiksi juhlapyhien viettoon liittyviä jumalanpalveluksia tai muita vastaavia uskonnon harjoittamiseksi katsottavia tilaisuuksia, joista tiedotetaan etukäteen ja joihin osallistuminen on kaikille vapaaehtoista.

Sellaiset uskonnon harjoittamiseksi katsottavat tilaisuudet (esim. sisällöltään uskonnolliset päivänavaukset ja ohjatut ruokarukoukset), joita mahdollisesti järjestetään osana koulun normaalia päivittäistä toimintaa, voivat sen sijaan muodostua etenkin julkisen vallan neutraalisuuden vaatimuksen ja indoktrinaatiokiellon näkökulmasta ongelmallisiksi. Jos koulussa järjestetään uskonnollisia päivänavauksia, tulee myös näiden ajankohdista tiedottaa etukäteen ja samalla huolehtia, että jokaisella on mahdollisuus olla osallistumatta näihin tilaisuuksiin.

Perustuslakivaliokunnan mielestä on kaiken kaikkiaan olennaista, että oppilaalle tai hänen huoltajalleen jää todellinen ja aito vapaus valita, osallistuuko oppilas uskonnollista ainesta sisältäviin koulun tilaisuuksiin. Koulujen on tilaisuuksien aikana mahdollisuuksien mukaan järjestettävä vaihtoehtoista ja mielekästä toimintaa. Lisäksi julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan se, että tilaisuuksiin osallistumisesta tai osallistumatta jättämisestä ei aiheudu oppilaalle leimautumista tai muita haitallisia seurauksia.”

EOA:n kertomuksessa tarkastellussa apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa on asianmukaisesti tiivistetty perustuslakivaliokunnan ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännöstä ilmenevät tulkinnalliset lähtökohdat. Apulaisoikeusasiamies on ratkaisussaan korostanut kirkossa järjestetyn joulujuhlan ja perustuslakivaliokunnan mietinnössä hyväksyttävänä pidettyjen tilaisuuksien eroa. Kirkossa järjestetty joulujuhla oli osa koulun opetusta: se korvasi koulun yhteisen, perusopetusasetuksessa tarkoitetun päättäjäisjuhlan. Juhlassa oli laulettu virsiä, esitetty jouluevankeliumi ja seurakunnan pappi oli pitänyt puheen. Juhla oli apulaisoikeusasiamiehen mielestä merkittävältä osin sisältänyt uskonnollista ainesta ja sitä oli kokonaisuutena arvioiden pidettävä uskonnon harjoittamisena. Apulaisoikeusmiehen mukaan kaikille oppilaille yhteinen opetukseen kuuluva juhla on järjestettävä siten, että kaikki oppilaat voivat osallistua siihen vakaumuksestaan riippumatta. Kun joulujuhla on osa opetusta, sitä ei voi järjestää uskonnollisesti tunnustuksellisenä siinäkään tapauksessa, että sille järjestettäisiin vaihtoehtoinen tilaisuus.

Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu on sopusoinnussa perustuslakivaliokunnan ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen käytännön kanssa. Perustuslakivaliokunnan mietinnössä 2/2014 vp esitetyt lähtökohdat koulussa järjestettävien tilaisuuksien arvioimiseksi perustuslain 11.2 ja 6.2 §:n kannalta ovat nähdäkseni hyvin perustellut ja noudattavat Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä omaksuttua linjaa. Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntö puolestaan määrittelee Suomen valtiosäännön mukaisen negatiivisen uskonnonvapauden minimiehdot. En näe tarvetta arvioida perustuslakivaliokunnan mietinnössä uudelleen koulujen uskonnollisten tilaisuuksien valtiosääntöistä sallittavuutta.

Sysmässä 27.10.2021

Kaarlo Tuori